

ІНСТИТУТ СЛІДЧОГО СУДДІ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

AN INSTITUTE OF INVESTIGATION JUDGE IS AFTER THE NEW CRIMINAL CODE OF PRACTICE OF UKRAINE

Щерія С.І.,

*кандидат юридичних наук, виконуючий обов'язки доцента
кафедри публічно-правових дисциплін
Білоцерківського національного аграрного університету*

У статті розглядаються теоретичні та практичні питання інституту слідчого судді за положеннями нового КПК України. Увага зосереджується на понятті та особливостях статусу слідчого судді, порядку набуття ним своїх повноважень, особливостях здійснення ним покладених на нього функцій.

Ключові слова: слідчий суддя, судовий контроль, забезпечення захисту конституційних прав і свобод.

В статье рассматриваются теоретические и практические вопросы института следственного судьи по положениям нового КПК Украины. Внимание сосредоточивается на понятии и особенностях статуса следственного судьи, порядка приобретения им своих полномочий, особенностях осуществления им возложенных на него функций.

Ключевые слова: следственный судья, судебный контроль, обеспечение защиты конституционных прав и свобод.

This article is dedicated to theoretical and practical issues of the institute of investigating judge in content of new Criminal procedural Code of Ukraine, adopted by Ukrainian Parliament at April the 13th, 2012. The problems of concept, status, functions and powers of investigating judge are also discussed.

Key words: the investigating judge, the judge control, the providence of constitutional rights defence.

Постановка проблеми. 19 листопада 2012 року набрав чинності новий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК), ухвалений Верховною Радою України 13 квітня 2012 року. Однією з новацій нового КПК є суттєве розширення функції суду щодо контролю за дотриманням прав і свобод сторін кримінального провадження під час досудового розслідування, а також запровадження з цією метою інституту слідчого судді як особи, яка спеціально уповноважується на здійснення такого контролю.

Ключовою й абсолютно новою для вітчизняного кримінального процесуального законодавства фігурою, яка уповноважується новим законом, є фігура слідчого судді. Власне, слідчі судді як спеціальні суб'єкти з тим чи іншим спектром процесуальних повноважень існують в правових системах багатьох країн світу, зокрема Італії, Франції, Німеччини, Литви, Латвії, Молдови [4, с. 15].

Аналіз останніх досліджень. Інститут слідчого судді й питання його впровадження у вітчизняне законодавство були предметом наукових досліджень й багатьох вітчизняних вчених: Ю.М. Грошевого, В.Т. Маляренка, В.Д. Бринцева, Ю.П. Аленіна, Ю.В. Скрипіню, А.Р. Туманянц та інших, які системно і послідовно відстоювали позицію необхідності впровадження дієвого судового контролю за дотриманням прав особи під час досудового розслідування. [4, с. 65]. З огляду на це можна констатувати, що інститут слідчого судді є одним з найбільш ретельно і детально регламентованих інститутів у системі нового КПК України, хоча проблемних питань залишається також багато, особливо щодо практичного застосування окремих положень закону в цій сфері.

Мета статті полягає в розгляді теоретичних та практичних питань інституту слідчого судді за положеннями нового КПК України, а також у визначенні поняття та особливості статусу слідчого судді, порядку набуття ним своїх повноважень та виконання покладених на нього професійних функцій.

Виклад основного матеріалу. Новий КПК дає таке визначення поняття слідчого судді. Це суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення в порядку, передбаченому цим Кодексом судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. У випадку, передбаченому стат-

тею 247 цього Кодексу, – це голова чи за його визначенням інший суддя Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя. З цього визначення можливо зробити висновок про те, що слідчим суддею може виступати виключно суддя загального місцевого суду першої інстанції, й лише щодо вирішення питань, пов'язаних з проведенням негласних слідчих (розшукових) дій. Слідчим суддею за посадою виступає голова відповідного апеляційного суду, який може повністю чи частково делегувати свої повноваження іншому судді цього суду шляхом ухвалення відповідного розпорядження [2, с. 89]. Щодо порядку набуття статусу слідчого судді певним суддею, новий КПК України встановлює, що слідчий суддя (слідчі судді) у суді першої інстанції обирається зборами суддів зі складу суддів цього суду. Закон встановлює, що статус слідчого судді набувається шляхом обрання слідчого судді з поміж суддів певного суду іншими судьями цього ж суду. При цьому в законі немає жодних вимог чи обмежень до кандидата на виконання функцій слідчого судді, не встановлюється мінімальної чи максимальної кількості слідчих суддів у певному судді залежно від загальної кількості суддів цього суду, не передбачається жодної залежності набуття особою цього статусу відносно спеціалізації цього судді в певній категорії справ. Також закон не встановлює і не регламентує порядку висунення претендентів на цей статус, порядку скликання і проведення зборів суддів, їх кворуму, необхідної кількості голосів за обрання особи; щодо строку, на який обирається слідчий суддя. Всі ці питання закон фактично відносить до вирішення зборів суддів певного суду, розраховуючи, що судді зможуть самостійно їх врегулювати. Лише на випадок невіршення цього питання зборами суддів закон передбачає, що статус слідчого судді поза обранням й без урахування згоди такої особи набуває найстарший за віком суддя цього суду. При цьому ні закон, ні жодні інші спеціальні інструкції не встановлюють жодних пільг у навантаженні слідчого судді порівняно з іншими судьями; не передбачають можливості спеціалізації слідчого судді у вирішенні виключно тих справ, які відносяться саме до компетенції слідчого судді, у випадку звільнення від розгляду інших категорій справ. У законодавстві немає однозначної відповіді також на такі питан-

ня: яким чином мають розподілятися справи між кількома слідчими суддями в певному суді й чи в змозі автоматизована система розподілу справ враховувати необхідність пропорційного розподілу певних справ саме між слідчими суддями цього суду? Щодо кількості слідчих суддів у певному суді варто вказати, що наявність лише одного обраного зборами чи визначеного за віком слідчого судді, на мою думку, є недоцільною. Таких осіб має бути щонайменше двоє з метою забезпечення безперервності відправлення правосуддя з питань, що належать до компетенції слідчого судді. Адже в разі хвороби слідчого судді, його відпустки, задоволення обґрунтованого відводу слідчому судді тощо, жодний інший суддя цього суду без обрання його зборами суддів не зможе автоматично замінити відсутнього слідчого суддю.

Новий КПК України покладає на слідчого суддю значний об'єм функцій та обов'язків, які він має виконувати, тому функції слідчого судді, які він здійснює в ході кримінального провадження, можна умовно поділити на кілька груп: 1) розгляд питань, які стосуються застосування, зміни чи скасування заходів забезпечення кримінального провадження (у тому числі й запобіжних заходів); 2) нагляд за дотриманням законності в питаннях затримання особи та утримання її під вартою; 3) надання дозволів на вчинення окремих слідчих дій в ході досудового розслідування; 4) розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора під час досудового розслідування; 5) вирішення питань щодо поміщення неповнолітнього у приймальник-розподільник та щодо направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи; 6) функції слідчого судді в межах міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Відповідно до змісту розділу II КПК України виключно слідчий суддя під час досудового розслідування в справі за клопотанням відповідних осіб (як правило, слідчого за узгодженням цього клопотання з прокурором) вирішує питання про застосування таких заходів забезпечення кримінального провадження, як: привід, накладення грошового стягнення на учасників кримінального провадження, тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади особи, тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна, арешт майна, затримання особи.

Виключно слідчим суддею в ході досудового розслідування за клопотанням слідчого, яке узгоджене з прокурором, вирішуються питання про застосування таких особливих заходів забезпечення кримінального провадження, як запобіжні заходи, а саме: особисте зобов'язання, особиста порука, застава, домашній арешт, тримання під вартою.

Значною новацією нового КПК є фактичне наділення слідчого судді функцією нагляду за законністю в питаннях позбавлення свободи певної особи, адже до цього часу наглядова функція практично не була властива суду взагалі. Так, відповідно до ст. 206 КПК кожен слідчий суддя суду, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться особа, яка тримається під вартою, має право постановити ухвалу, якою зобов'язати будь-який орган державної влади чи службу особу забезпечити додержання прав такої особи. Фактично вказана норма закону надає право слідчому судді самостійно ініціювати перевірку законності позбавлення свободи певної особи в межах територіальної юрисдикції відповідного суду незалежно від того, з яких джерел суддя довідався про такий факт. Відтак, судовий контроль набуває активної форми (а не лише пасивної) вирішення окремих звернень чи клопотань певних суб'єктів. Проте на цей час недостатньо зрозуміло, якими будуть фактичні способи реалізації слідчим суддею указаних повноважень й наскільки вони будуть дієвими, однак наявність такої норми в КПК однозначно матиме позитивний превентивний вплив щодо можливих фактів незаконного

позбавлення свободи окремої особи, адже кожний такий факт може бути негайно поставлений на контроль суду [3, с. 99–100].

Окрім вищевказаних функцій, слідчий суддя наділяється такими повноваженнями:

- за зверненням сторони кримінального провадження (не лише слідчого чи прокурора) має право допитати під час досудового розслідування свідка або потерпілого в справі, якщо існує ризик того, що така особа з певних причин не зможе надати такі покази пізніше під час судового розгляду справи;

- надає дозвіл на проникнення до житла чи іншого володіння особи;

- надає дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи;

- надає дозвіл на проведення слідчого експерименту в житлі або іншому володінні особи, якщо добровільна згода цієї особи на проведення такого експерименту відсутня;

- має право доручити проведення експертизи відповідному експерту чи експертній установі для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, й для з'ясування яких необхідні спеціальні знання, а також може примусово залучити особу до проведення медичної чи психіатричної експертизи;

- у разі відмови слідчого, прокурора в задоволенні клопотання сторони захисту про залучення експерта слідчий суддя за клопотанням особи, якій відмовили в задоволенні такого клопотання, має право залучити експерта для проведення відповідного експертного дослідження, а також може зобов'язати особу надати біологічні зразки для проведення експертизи, якщо така особа відмовляється надати їх добровільно;

- у разі зволікання при ознайомленні з матеріалами, до яких надано доступ, слідчий суддя за клопотанням сторони кримінального провадження з урахуванням обсягу, складності матеріалів та умов доступу до них зобов'язаний встановити строк для ознайомлення з матеріалами, після спливу якого сторона кримінального провадження або потерпілий вважаються реалізувавшими своє право на доступ до матеріалів.

Інших повноважень слідчого судді щодо контролю за вчиненням окремих слідчих чи процесуальних дій в ході досудового розслідування розділ III КПК України не передбачає. Враховуючи це, слід відзначити, що ряд процесуальних моментів законодавець залишив поза межами судового контролю, зокрема контроль за строками досудового розслідування справи щодо можливого безпідставно тривалого зупинення строку досудового розслідування, питання ексгумації трупа, питання освідчення особи на предмет наявності на її тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет. Тому такі процесуальні моменти потребують подальшого дослідження [4, с. 55–59].

Відповідно до ст. 303 КПК України зазначено, що на досудовому провадженні можуть бути оскаржені такі рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора: 1) бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає в невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення; 2) рішення слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування; 3) рішення слідчого чи прокурора про закриття кримінального провадження; 4) рішення прокурора, слідчого про відмову у визнанні особи потерпілим; 5) рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора при застосуванні заходів безпеки щодо особи; 6) рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій; 7) рішення слідчого, прокурора про зміну порядку досудового розслідування та продо-

вження його згідно з правилами, передбаченими главою 39 цього кодексу щодо застосування примусових заходів медичного характеру [1, с. 154–164].

Скарга може бути подана уповноваженими особами безпосередньо до суду протягом 10 днів з моменту прийняття оскаржуваного рішення, вчинення дії або бездіяльності (ч. 1 ст. 304 КПК). Скарга має бути розглянута слідчим суддею протягом 72 годин з моменту її надходження, крім скарг на рішення про закриття кримінального провадження, які розглядаються не пізніше п'яти днів з моменту надходження скарги (ч. 2 ст. 306 КПК). При цьому подання скарги на рішення, дію чи бездіяльність слідчого чи прокурора під час досудового розслідування не зупиняє виконання цього рішення чи самої дію (ч. 1 ст. 305 КПК). Абсолютна більшість всіх ухвал слідчого судді за наслідками розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора в ході досудового розслідування є остаточною й не підлягають подальшому оскарженню, крім ухвали про відмову в задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження (ч. 3 ст. 307 КПК) [2, с. 245–252].

Крім цього, слід звернути увагу, що в главі 26 КПК немає однозначної вказівки на підсудність указаних вище скарг певному суду, тобто залишається неврегульованим таке питання: за яким принципом необхідно подавати такі скарги до певного суду: територіальним (за місцем розташування органу досудового розслідування) чи юрисдикційним (орієнтуючись на територіальну юрисдикцію відповідно органу досудового розслідування та/або суду)? Як зазначалося вище, ці принципи можуть указувати на різні суди. У частині 1 ст. 306 КПК зазначається лише, що вказані скарги розглядаються слідчим суддею місцевого суду згідно з правилами судового розгляду, передбаченими ст. ст. 318–380 КПК України (глава 29 КПК «Судовий розгляд»). Це положення вказує на підстави і порядок судового розгляду скарги, однак не визначає питання прийняття такої скарги слідчим суддею певного суду до розгляду стосовно аспектів підсудності цієї скарги.

Дещо осторонь від інших функцій знаходяться функції слідчого судді в ході кримінального провадження щодо вирішення питання про направлення до приймальника-розподільника особи старшої одинадцяти років, яка не досягла віку притягнення до кримінальної відповідальності й щодо якої вирішується питання про можливе застосування примусових заходів виховного характеру, а також функція щодо вирішення питання про направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи.

Відповідно до ч. 4 ст. 499 КПК за наявності достатніх підстав вважати, що зазначена малолітня особа вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років, вона може бути поміщена в приймальник-розподільник для дітей на строк до тридцяти днів на підставі ухвали слідчого судді, суду, постановленої за клопотанням прокурора згідно з правилами, передбаченими для обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Строк тримання особи в приймальнику-розподільнику

для дітей може бути продовжено ухвалою слідчого судді, суду ще на строк до тридцяти днів.

Необхідно зазначити, що слідчий суддя має ряд функцій щодо міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, а саме :

- здійснює допит певної особи за запитом компетентного органу іноземної держави шляхом проведення відео- або телефонної конференції (ст. 567 КПК);

- вирішує питання про тимчасовий арешт затриманої особи, яка вчинила злочин за межами України й розшукується іноземною державою, на строк до сорока діб чи до надходження запиту про її видачу (ст. ст. 582, 583 КПК);

- після надходження запиту компетентного органу іноземної держави про видачу особи вирішує за клопотанням прокурора питання про запобіжний захід, не пов'язаний з триманням під вартою цієї особи, або про екстрадиційний арешт цієї особи до вирішення питання про її екстрадицію та фактичну передачу уповноваженим представникам іноземної держави, але не більше ніж на 12 місяців. Також слідчий суддя затверджує згоду особи на спрощений порядок її видачі з України в порядку екстрадиції, якщо така особа добровільно згодна на її видачу певній іноземній державі. Надалі це питання вирішує центральний орган України, спеціально уповноважений на вирішення таких питань (ст. ст. 584, 585, 588 КПК);

- розглядає скарги на рішення центрального органу України про видачу особи (екстрадицію), подані особою, стосовно якої воно прийняте, її захисником чи законним представником. Скарга подається до слідчого судді, у межах територіальної юрисдикції якого така особа тримається під вартою. Якщо до особи застосовано запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою, скарга на рішення про видачу такої особи (екстрадицію) може бути подана до слідчого судді, у межах територіальної юрисдикції якого розташований відповідний центральний орган України (ст. 591 КПК).

Висновок. Здійснивши загальнотеоретичний аналіз інституту слідчого судді, достатньо яскраво демонструється те, наскільки важливою є ця особа у сфері кримінального провадження, так як слідчий суддя – це суддя, який уповноважений забезпечувати законність та обґрунтованість обмеження конституційних прав і свобод людини по кримінальному провадженню, до компетенції якого належить прийняття рішення про застосування заходів кримінально-процесуального примусу, проведення слідчих та інших процесуальних дій, що обмежують конституційні права людини, розгляд скарг на дії (бездіяльність) та рішення слідчого чи прокурора. Основним призначенням слідчого судді є здійснення судового захисту прав і законних інтересів осіб, які приймають участь у кримінальному процесі, та забезпечення законності провадження по справі на досудових стадіях. Це зумовлює специфічний характер виконуваної ним кримінально-процесуальної функції, а саме: забезпечення законності та обґрунтованості обмеження конституційних прав і свобод людини на досудовому провадженні по кримінальному провадженню. Саме тому робота слідчого судді має бути водночас складною і цікавою, як завжди складним і цікавим є шлях, що кимось прокладається вперше.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – Х. : Одісей, 2012. – 360 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.
3. Міжнародні стандарти у сфері судочинства. – К. : Істина, 2012. – 488 с.
4. Скрипіна Ю. В. Слідчий суддя в системі кримінально-процесуальної діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. – Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2008. – 200 с.